

ФАТЕХ Галина Євгенівна,аспірантка Інституту іноземних мов Хунанського педагогічного університету, вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, Китай; тел.: +38 0635785563; e-mail: galongalon2605@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4501-0099>.**ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЗМАМИ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ АНТОНА ЧЕХОВА: УНІВЕРСАЛЬНЕ І СПЕЦИФІЧНЕ**

Анотація. *Метою* цієї статті є опис результатів дослідження своєрідності використання А. П. Чеховим фразеологічних одиниць із соматичним компонентом. У фраземіці соматичні фразеологізми привертають увагу багатьох дослідників, що належать різним філологічним школам, бо ці одиниці посідають одне з центральних місць серед універсальних експресивних засобів розмовного, художнього, публіцистичного мовлення, різних форм просторіччя в будь-якій мові. **Об'єктом** вивчення є кодифіковані фразеологізми із соматичним кодом і їх трансформи у художніх текстах А. П. Чехова. **Предметом** дослідження є художньо-функційна специфіка соматичних фразеологізмів, які виступають у ролі маркерів феномену тілесності в аналізованих текстах, а також соціально-когнітивні чинники креативного підходу письменника до використання таких одиниць. **Матеріал** аналізу становить 128 соматичних фразеологізмів, відібраних способом суцільної вибірки із 18 художніх текстів різних жанрів: оповідань, повістей, драматичних творів, — а також із кількох листів, автором яких є А. П. Чехов. За **результатами** дослідження, виконаного в межах антропоцентричної наукової парадигми за допомогою **методів** художнього, фразеологічного, функційно-семантичного, когнітивного, лінгвокультурологічного, соціолінгвістичного, прагматичного аналізу, описового і кількісного методів, зроблено **висновки**: 1) в аналізованому матеріалі 60 % фразеологізмів, що є маркерами тілесної поведінки персонажів, мають реально виражений соматичний компонент; 19 % є неповними, бо, функціонуючи як фразеологізми, втратили соматичні компоненти, асоціативно присутні у свідомості мовців і здатні відновлюватися у мовленні; 21 % ужитих фразеологізмів характеризують тілесну поведінку без уживання явних або опущених соматизмів. 2) Соматичні фразеологізми, здебільшого, є фразеологічними єдностями та сполученнями, рідше — зрощеннями. У художньому тексті, єдності і сполучення найчастіше мають основне і супутнє значення, залежно від ситуації, пряме значення може бути основним, а метафоричне — супутнім, і навпаки: метафоричне — основним, а пряме — супутнім. 3) Фразеологізм як маркер тілесної поведінки тяжіє до синкретичного (прямого і непрямого) характеру маркування тілесної поведінки персонажа. У творах А. П. Чехова домінують різні варіанти міксування непрямих маркерів ментальної або емоційної тілесної поведінки із прямими. 4) Спостерігаємо тенденцію до соціального забарвлення соматичних фразеологізмів, ужитих у мовленні персонажів.

Ключові слова: фразеологізм, соматичний компонент, тілесність, прямі і непрямі маркери, значення, художнє мовлення, персонаж, художній текст, Антон Чехов.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях антропоцентричної наукової парадигми питання творення, функціонування і трансформації фразеологізмів як невід'ємної одиниці когнітивного процесу та комунікації в живому й художньому мовленні є вкрай актуальним. Фразеологічна одиниця (далі — ФО) являє собою культурно і когнітивно зумовлену мовну одиницю, яка здатна відтворювати як індивідуальний, так і груповий мовно-культурний код, аж до універсального загальнолюдського рівня. За словами Н. Г. Ареф'євої, фразеологізми становлять «будівельний матеріал» для лінгвокультурних кодів і лінгвокультурних кодових просторів: антропного, природного, ірраціонального [1; 2, с. 78]. Усталеним є термін «фразеологічна картина світу» — закріплене в когнітивній лінгвістиці для відображення об'єктивної дійсності через її образне складне сприйняття загальнолюдським, національним, регіональним, корпоративним, професійним соціумом або певним індивідумом. Оскільки для формування фразеологічної картини світу обов'язковим є образно-художнє заломлення дійсності власне людиною, найбільш оптимальним для вивчення цього феномену вважаємо залучення антропоцентричного підходу. Слід зауважити, що «закріплюються в мові насамперед ті фразеологічні одиниці, що асоціюються з культурно-національними стереотипами й символами, еталонами та міфологемами, які відображають менталітет народу» [11, с. 10]. Отже, включаючи фразеологізми в текст, автор свідомо кодує картини світу персонажів і, підсвідомо, свою; наратор виявляє соціальні, культурні, цивілізаційні, історичні ознаки довкілля, соціально-культурного середовища і ситуацій, де, по-перше, відбувається описана дія (здебільшого, через мовлення персонажів) і де, по-друге, перебуває сам наратор у момент складання тексту. Ці питання є маловивченими як у мовознавстві, так і в літературознавстві.

Крім того, кожний із лінгвокультурних кодових просторів, до якого належить певна ФО, і лінгвокультурних кодів, притаманних тій чи іншій ФО, має свої закономірності творення і функціонування фразеологізмів. Вважаємо за необхідне зосередити увагу на фразеологізмах тілесного коду, який є часткою антропного кодового простору, оскільки вони, за нашими спостереженнями і зауваженнями С. Є. Степанової [17], найвлучніше характеризують тілесну поведінку персонажа, яка віддзеркалює мовну картину світу персонажа і художню картину світу автора. Розв'язання невирішених проблем покликане представити ФО як самостійний троп у художньому тексті.

Зв'язок із попередніми і суміжними дослідженнями. В. Д. Ужченко зауважує, що становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни пов'язують із працями Ш. Баллі та В. В. Виноградова. Однак багато аспектів фразеології як лінгвістичної дисципліни загалом й української зокрема були об'єктом уваги основоположника психологічного напрямку в слов'янському мовознавстві О. О. Потебні (1835–1891). Дискутуючи з приводу сценаріїв появи фразеологізмів, багато вчених указують, насамперед, на спричинення комунікативної потреби у відповіді «на запитання, що виникають з приводу якоїсь однієї складної ситуації» [цит. за: 19, с. 27]. Фразеологізми як мовні одиниці вивчають сьогодні у різних напрямках філологічних розвідок, що свідчить про надзвичайну цінність цих одиниць як показників картин світу мовців у когнітивному, лінгвокультурному та соціокультурному аспектах. Значних успіхів у вивченні ФО досягли представники системно-мовного, лексикографічного, лінгвокультурологічного напрямів, а останнім часом компаративного і суміжного з ним перекладознавчого напрямів. Найчастіше матеріалом таких розвідок стають списки фразеологізмів із живого мовлення [напр.: 1; 2; 3; 24] (показовою є низка праць Н. Г. Ареф'євої, Д. Х. Баранника, Є. Бартмільського, деяких інших); із друкованих словників [напр.: 10; 13; 15; 18; 21; 31] (такі праці більшість; ми мали нагоду ознайомитися із розвідками Л. В. Савченко, О. Соболевської, Є. М. Степанова і А. А. Файта, І. М. Теплякова, О. І. Федорова, деяких інших); з різних текстів з метою універсалізації певних ФО і/або їх груп [напр.: 6; 12; 14; 20; 30] (слід зазначити роботи О. П. Левченко, Л. В. Самойлович, Є. М. Степанова, М. Ріффатерра, деякі наші напрацювання). Рідше дослідники звертають увагу на особливості індивідуального використання ФО у художньому мовленні [напр.: 8; 9; 28]. Серед таких публікацій звернімо увагу на праці А. К. Мойсієнка, В. Б. Мусій, О. І. Панченко. Окремо зазначимо глибину когнітивного й лінгвокультурного аналізу, а також важливість для практичного застосування в міжкультурній комунікації низки досліджень поточного п'ятиріччя, здійснених у компаративному та перекладознавчому напрямках [напр.: 15; 16; 30; 31]. Це, зокрема, праці представника одеської (Україна) та чаншайської (Китай) філологічних шкіл професора Степанова Є. М. та його учнів із США (Файт А. А. / Faith Abel A.) та Китаю (Ван Ч. Ч. / Wang Zhongzheng / 王中正 і Чжан І. Р. / Zhang Yiran / 张怡然).

Формулювання завдань дослідження. У фраземіці соматичні фразеологізми привертають увагу багатьох дослідників, що належать до різних філологічних шкіл, бо ці одиниці посідають одне з центральних місць серед універсальних експресивних засобів розмовного, художнього, публіцистичного мовлення, різних форм просторіччя в будь-якій мові. Метою нашого дослідження є визначення індивідуальних рис у використанні А. П. Чеховим ФО тілесного коду із соматичним компонентом. Об'єктом вивчення є кодифіковані фразеологізми із соматичним кодом і їх трансформи у художніх текстах А. П. Чехова. Предметом дослідження ми обрали художньо-функційну специфіку соматичних фразеологізмів, які виступають у ролі маркерів феномену тілесності в аналізованих текстах, когнітивні чинники креативного підходу письменника до використання таких одиниць. Матеріал аналізу становить 128 соматичних ФО, відібраних способом суцільної вибірки із 18 художніх текстів різних жанрів: оповідань, повістей, драматичних творів, — а також із кількох листів письменника. Дослідження виконано у межах антропоцентричної наукової парадигми із використанням *методів* художнього, лінгвокультурологічного, фразеологічного, функційно-семантичного, соціолінгвістичного, когнітивного, прагматичного аналізу, описового і кількісного методів.

Виклад основного матеріалу. У розумінні поняття «картина світу» ми долучаємося до точки зору С. Є. Степанової, яка, з урахуванням багатьох ознак цього феномену, формулює це поняття як «історично накопичену в повсякденній свідомості та відбиту у мові певного мовного колективу сукупність уявлень про світ, певний спосіб сприйняття та устрою світу, концептуалізації дійсності» [17, с. 49]. Коли йдеться про індивідуальну картину світу певної людини, беруть до уваги спосіб концептуалізації дійсності, притаманний певному колективу, до якого належить індивідум, додаючи специфіку реалізації цього способу. «Людина пізнає світ, свою сутність, навколишню дійсність через усвідомлення своєї предметної та мисленнєвої діяльності в ньому» [17, с. 49]. Початок пізнавального процесу супроводжується у кожній людини розвитком художньої картини світу. Письменник не є винятком. Пізнаючи світ, він усвідомлює не лише свою особистісну діяльність, а намагається пізнати, усвідомити, преломлюючи крізь призму своєї свідомості, та розкрити картини світу персонажів своїх творів так, щоб читач або глядач зміг розрізнити приховане від побіжного зовнішнього погляду внутрішнє єство героя, його соціальні статуси, культурні надбання, зовнішні прикмети, ставлення до себе та оточення тощо. Ці й деякі інші інтенції мотивують автора до пошуків мовних засобів, здатних у художній манері переконливо окреслити риси характеру персонажа, його світогляд, мотивацію певної поведінки у різних ситуаціях тощо. Саме у пошуках художньо-виразних засобів і їх застосуванні в тексті в межах картини світу автора відбувається формування його майстерності й унікальної самобутньої художньої картини світу.

В аналізованих нами художніх творах А. П. Чехова представлені різні за соціальним статусом персонажі. Автор за допомогою різноманітних мовних засобів надає можливість читачеві відчутти і зрозуміти картини світу кожного з них. Зазначимо, що чинниками майстерності безпомилкового добору яскравих ситуацій, реалістичної репрезентації поведінки, зовнішності, вчинків, оперування влучними мовними засобами є, на наше переконання, тісні контакти письменника на різних етапах

свого життя і творчої діяльності з представниками самих різних соціальних шарів і прошарків, а також особистісні риси і феноменальне володіння різними стилями російської мови. Крім того, формування цих рис відбувалося в період грандіозних соціально-економічних і політичних змін у країні, що підсилювало в оточуючій реальності різнобарв'я групових і індивідуальних когнітивних просторів і, як наслідок, картин світу. Детальний виклад цього можна прочитати в «Літописі життя і творчості А. П. Чехова» [7].

Вивчення нами феномена тілесності та його маркерів, які, за нашими спостереженнями, є самостійним художнім засобом, свідчить про те, що серед таких маркерів досить часто зустрічаємо фразеологізми із соматичним компонентом. Вони найчастіше виконують подвійну функцію: є маркерами феномену тілесності [19], що витікає з тілесного канону, запропонованого в середині ХХ ст. М. М. Бахтіним [4], і сучасної концепції нерозривності феномена тілесності від характеристики художніх персонажів [напр.: 9; 26], а також знаками / символами культурної інформації [5; 6] тілесного коду антропного кодового простору.

За нашою концепцією, маркери тілесної поведінки поділяються на прямі (кінесичні: жестові, мімічні, окулесичні, такесичні (тактильні)), фізіогномічні, проксемічні і непрямі (ментальні, сенсемічні (нюхові й гастрономічні), артефактні, соціальні, емоційні, паравербальні) [20]. Художні й епістолярні тексти А. П. Чехова повною мірою підтверджують цю концепцію не лише лексичними, а й фразеологічними маркерами. Проаналізуємо деякі вжиті письменником фразеологізми й дамо їх інтерпретації, які аргументують правильність запропонованої нами типології, основаної на дихотомії прагматичних категорій «пряме» («безпосереднє») / «непряме» («опосередковане»).

1) *Говорю ему, а он [Стёпка] — толкач толкачом и только глазами хлопает! Повесить мало!* [22, Чёрный монах]. *Хлопать глазами* — фразеологічна єдність із соматизмом *глаза*. У цьому контексті цілком імовірним у тілесній поведінці персонажа є пряме кінесичне окулесично-мімічне і непряме ментально-емоційне фразеологічне маркування. Степан не знає, що треба робити, бо не розуміє, яких дій від нього вимагають. Стан його переживань виражають очі (він липає очима від недоуміння) і міміка обличчя.

2) *Цвели только вишни, сливы и некоторые сорта яблонь, но весь сад утонул в дыму, и только около питомников Коврин вздохнул полной грудью* [22, Чёрный монах]. *Вздохнуть / вздохнуть полной грудью* — фразеологічна єдність із соматизмом *грудь*. У цьому контексті основним є пряме значення цієї ФО: герой відчуває полегшення після пекучого диму багать, який захищав цвітіння на плодових деревах від нічних і ранкових заморозків у весняному саді. Як супутнє читач сприймає метафоричне значення, яке стосується полегшення після якихось труднощів, наразі це були ускладнення дихання нездоровим повітрям. Людина, опиняючись в описаних у представленому епізоді умовах, рефлекторно випрямляється і робить великий вдих і видих. Така тілесна поведінка відповідає прямому кінесичному мімічному маркуванню тілесної поведінки людини.

3) *Треплев (окидывая взглядом эстраду). Вот тебе и театр. Занавес, потом первая кулиса, потом вторая и дальше пустое пространство. Декораций никаких. Открывается вид прямо на озеро и на горизонт* [22, Чайка]. Авторська ремарка *окидывая взглядом эстраду* має у своєму складі фразеологічну єдність *окидывать взглядом*, що виступає прямим кінесичним окулесичним маркером, який характеризує ставлення Треплева до театру.

4) *Толстый хотел было возразить что-то, но на лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило* [22, Толстый и тонкий]. *На лице написано (что-то)* — фразеологічна єдність, що має значення виразу обличчя (міміки, погляду, відтінків кольору шкіри), завдяки чому спостерігач може зрозуміти внутрішній стан людини щодо здоров'я, намірів, бажань, звичок, способу життя, вихованості, соціального статусу тощо. У цілому, цю ФО можна віднести до групи прямих фізіогномічних маркерів тілесності.

5) *Подавляемый такими рассуждениями, Андрей Ефимыч опустил руки и стал ходить в больницу не каждый день* [22, Палата № 6]. Фразеологічна єдність *опустить руки* містить соматичний компонент *руки*, на підставі чого може бути кваліфікована як прямий кінесичний жестовий маркер феномену тілесності, однак метафоричний характер фразеологізму (у наведеному контексті має значення «втратити надію, здатися перед труднощами, припинити спроби досягти чогось») трансформує когнітивне сприйняття цієї ФО, перетворюючи цей маркер на непрямий ментальний.

6а) *Полина Андреевна. Перед актрисой вы все готовы падать ниц. Все!* [22, Чайка]. 6б) *Перед Павлом Николаичем все ниц падают, а тебе что он, что другой предмет — всё равно?* [22, Разговор человека с собакой]. 6в) *И когда Волдырев уходил, он провожал его вниз по лестнице, приветливо и почтительно улыбаясь и делая вид, что он каждую минуту готов перед просителем пасть ниц* [22, Справка]. 6г) *Сегодня я верую, падаю ниц, а завтра уж я трусом бегу от сегодняшних моих богов и друзей и молча глотаю подлеца, которого пускают мне вслед* [22, На пути]. Біблеїзм *падать / пасть ниц* функціює і як фразеологічна єдність (у реальних ситуаціях колінопреклоніння), і як фразеологічне зрощення (у ситуаціях ментального, емоційного або соціального поклоніння перед владою, талантом, силою, багатством, вірою когось). Отже, на етапі виникнення цей фразеологізм функціював як прямий кінесичний жестовий маркер тілесної поведінки

людини, а зараз уживається, здебільшого, як непрямий із характерним для непрямих маркерів синкретизмом значення: ментально-соціально-емоційним. Ця неоднозначність зафіксована у словниках, напр.: «1. Благати, просити когось про щось, вставши або впавши на коліна. 2. Схилятися; виявляти відданість, повагу» [21, с. 453] (переклад наш. — Г. Ф.).

Треба констатувати, що фразеологізм *падать / пасть ниц* не містить безпосереднього соматизму, однак відтворення його первісного стану вказує на неповноту сполучення, в якому опущеним є соматизм *коліна: падать / пасть ниц (на колени)*.

7) «Треплев. Однако, когда ему доложили, что я собираюсь вызвать его на дуэль, благородство не помешало ему **сыграть труса**. Уезжает. Позорное бегство! [22, Чайка]. Відсутність соматизму в цьому фразеологізмі можна теж пояснити його опущенням або невживанням через комплексну дію тілесних органів щодо вираження емоції страху. У наведеному контексті напрошується соматизм *ноги: сыграть труса (ногами)* [кінесична жестова дія]; проте емоцію страху виражають також *очи* [кінесична окулесична дія], *серце і н'ята* [внутрішня тілесна емоція], *шкіра* [її тремтіння видається як кінесична мімічна дія, а зблідіння — як фізіогномічний вияв], *рефлексивно віддалення від об'єкта* [проксемічна дія]. Отже, можна констатувати, що комплексна участь соматизмів у маркуванні тілесної поведінки фразеологізмом тяжіє до неповноти соматичного за своєю сутністю фразеологізму через опущення соматизмів у живому мовленні при їх збереженні на когнітивному рівні асоціативного усвідомлення. У цілому, фразеологізм *сыграть труса* як маркер феномену тілесності слід віднести до непрямих емоційних маркерів.

8) «Минуто оба смотрели друг на друга — Коврин с изумлением, а монах ласково и, как и тогда, немощно лукаво, с выражением **себе на уме** [22, Чёрный монах]. Себе на уме — фразеологічна єдність, що формально не має соматичного компонента, однак асоціативно на когнітивному рівні відносить мовця до певної риси ментальності, у реалізації якої задіяно *мозок*. Ця ФО характеризує людину як хитру, з прихованими від оточення намірами й думками. Зовні ці риси виявилися у монаха в його окулесиці й міміці, на що звернув увагу Коврін. Отже, зазначений фразеологізм у тексті оповідання виступає як непрямий синкретичний ментально-кінесичний (ментально-мімічно-окулесичний) маркер тілесності поведінки персонажа.

9) «Оленька полнела и вся **сияла от удовольствия**, а Кукин худел и желтел и жаловался на страшные убытки, хотя всю зиму дела шли недурно» [22, Душечка]. Фразеологічне сполучення *сиять от удовольствия* формально не має соматичного компонента, однак повною мірою вказує на тілесну поведінку персонажа, є виявом емоції радості й задоволення, асоціюючи їх із роботою очей і фізіогномічними змінами в цілому. Отже, *сиять от удовольствия* ми відносимо до непрямих емоційно-мімічно-окулесичних фразеологічних маркерів тілесності. Як бачимо, до соматичних фразеологізмів належать не лише ті, які безпосередньо мають лексичний соматизм, а й ті, у яких такий компонент опущено (неповні сталі сполуки) і такі, що є маркерами феномену тілесності своїм повним значенням без соматичного компонента.

Одним із найбільш відомих чеховських авторських фразеологізмів антропного лінгвокультурного простору є ФО *человек в футляре*, де за соматизм можна прийняти лексему *человек*. Ця одиниця пройшла етап перебування серед мемів після опублікування оповідання «Человек в футляре» (1898) і закріпилася як прецедентний феномен у формі фразеологічного сполучення. Уже понад сто років тому цей оказіоналізм імплантував до загальноновживаного мовлення. Наприклад: 10а) «*И этот учитель греческого языка, этот человек в футляре, можете себе представить, едва не женился* [22, Человек в футляре]. А. П. Чехов навмисно використав метафоричне значення слова *футляр*, яке стало символом певного способу життя людини, проте розуміння фразеологічності всього сполучення виявилось в стилістичному жарті, створеному письменником на базі використання помилкової форми множини слова *человек*: 10б) «*И в самом деле, Беликова похоронили, а сколько ещё таких человеков в футляре*» [22, Человек в футляре]. Стосовно маркування тілесності людини ми розглядаємо фразеологізм *человек в футляре* як синкретичний ментально-фізіогномічний маркер, у якому поєднано непряме ментальне маркування (особливий спосіб мислення та спілкування, своя картина світу) і пряме фізіогномічне (авторські описи того, як персонаж ховав своє тіло і предмети, якими користувався, під різними «оболонками»).

В оповіданні письменник наводить ще кілька своїх авторських фразеологізмів, мотиватором яких стала ФО *человек в футляре*. Вони не є соматичними фразеологізмами, бо ключовим словом / коренем слова виступає *футляр* — у метафоричних значеннях: 10в) «*...Решение жениться подействовало на него как-то болезненно, он похудел, побледнел и, казалось, ещё глубже ушёл в свой футляр*» [22, Человек в футляре]. *Уйти в свой футляр* = «замкнутися у звичному для себе світі». 10г) «*Теперь, когда он лежал в гробу, выражение у него было кроткое, приятное, даже весёлое, точно он был рад, что наконец его положили в футляр, из которого он уже никогда не выйдет*» [22, Человек в футляре]. Тут *положить в футляр* = «покласти у труну». 10д) «*А на педагогических советах он просто угнетал нас своею осторожностью, мнительностью и своими чисто футлярными соображениями насчёт того, что вот-де в мужской и женской гимназиях молодёжь ведёт себя дурно, очень шумит в классах...*» [22, Человек в футляре]. *Футлярные соображения* = «притаманні людині в футлярі думки, стиль мислення, картина світу».

Висновки. Аналіз 128 фразеологізмів, які виступають маркерами тілесної поведінки персонажів у 18 художніх текстах А. П. Чехова, свідчить про таке. 1) 60 % цих ФО (77 од.) мають реально виражений соматичний компонент; ще 19 % (24 од.) є неповними, бо, функціонуючи як фразеологізми, втратили соматичні компоненти, асоціативно присутні у свідомості мовців і здатні відновлюватися у мовленні; 21 % (27 од.) ужитих фразеологізмів характеризують тілесну поведінку без уживання явних або опущених соматизмів. 2) Соматичні фразеологізми, здебільшого, є фразеологічними єдностями та сполученнями, рідше — зрощеннями. Функціонуючи в художньому тексті, єдності і сполучення найчастіше мають основне і супутнє значення, залежно від ситуації, пряме значення може бути основним, а метафоричне — супутнім, і навпаки: метафоричне — основним, а пряме — супутнім. 3) Фразеологізм як маркер тілесної поведінки тяжіє до синкретичного (прямого і непрямого) характеру маркування тілесної поведінки персонажа. У творах А. П. Чехова домінують різні варіанти міксування непрямих маркерів ментальної або емоційної тілесної поведінки із прямими. 4) Спостерігаємо тенденцію до соціального забарвлення соматичних фразеологізмів, ужитих у мовленні персонажів.

Перспективу подальшого вивчення проблеми вбачаємо у дослідженні когнітивних механізмів маркування тілесної поведінки людини і художнього персонажа повними фразеологізмами без соматизмів і неповними фразеологізмами, у яких соматизми опущені.

Література

1. Арефьева Н. Г. Фразеология российских переселенческих говоров Півдня України : лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.02 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2021. 695 с.
2. Арефьева Н. Г. Фразеология в категориях культуры. *Научный вестник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2024. № 39. С. 76–89. DOI : <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2024-39.6>.
3. Баранник Д. Х. Фразеология в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ : Наук, думка, 1968. Вип. 2. С. 34–38.
4. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худож. лит., 1965. 527 с.
5. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. статей. Київ : ВЦ КНЛУ, 2011. Вип. 11. С. 78–84.
6. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов : Лінгвокультурологічний аспект : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.01 / Льв. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 465 с.
7. Летопись жизни и творчества А. П. Чехова / РАН, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. Москва, 2000. URL : <http://chegov-lit.ru/chegov/bio/letopis/letopis-1860-1873.htm/>
8. Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ : ВД Дм. Бураго, 2011. С. 115–121.
9. Мусій В. Б. Тілесність як ключ до прочитання роману Сильві Жермен «Погляд Медузи» («L'Enfant Méduse»). *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2019. Т. 24. Вип. 2 (20). С. 48–61.
10. Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української та російської мов) : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.01 ; 10.02.02. Київ, 1997. 396 с.
11. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
12. Самойлович Л. В. Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. Т. 37. С. 173–175.
13. Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 45 с.
14. Степанов Е. Н. Фразеология города как лингвокультурное пространство. *Научный вестник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Філологічні науки*. Ізмаїл, 2008. Вип. 25. С. 130–135.
15. Степанов Є. М., Файт А. А. Англійські та російські фразеологізми воднотранспортного дискурсу в соціолінгвістичному зіставленні. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2023. № 39. С. 19–25. DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284914.
16. Степанов Є. М., Ван Чжунчжен. Стратегії перекладу з китайської мови культурно навантаженої інформації в умовах використання штучного інтелекту (на матеріалі перекладу роману Юй Хуа «Жити»\ «活着»). *Мова*. 2024. № 42. С. 21–27. DOI : 10.18524/2307-4558.2024.42.325845.
17. Степанова С. Є. Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа : дис. ... докт. філос.; 035 Філологія / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2023. 228 с.
18. Тепляков І. М. До проблеми розмежування системної і функціональної фразеології. *Проблеми слов'янознавства*. Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1990. Вип. 41. С. 54–61.
19. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеология сучасної української мови : навч. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.
20. Фатех Г. Є. Соматичні вислови як маркери феномену тілесності в художньому тексті. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2024. № 42. С. 68–75. DOI: 10.18524/2307-4558.2024.42.325843.
21. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка. 3-е изд., испр. Москва : Астрель : АСТ, 2008. 878 с. URL : <https://rus-phrasology-dict.slovaronline.com/>
22. Чехов А. Полное собрание сочинений и писем. URL : https://royallib.com/book/chegov_anton/polnoe_sobranie_sochineniy_i_pisem.html/
23. Яцків М. Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітніх парадигм лінгвістичних досліджень. *Міжнародний науковий вісник*. 2014. Вип. 8 (27). С. 253–262. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9913/1/40.pdf/>

24. Bartmiński J. Frazeologia a językowy obraz świata. *Słowiańska Frazeologia Gwarowa II* : monografia zbiorowa / [pod red. Macieja Raka i Valerija M. Mokienki]. Kraków : Uniw. Jagielloński, Wydział Polonistyki. Ks. Akademicka, 2020. S. 53–62.
25. Chekhov Then and Now. The Reception of Chekhov in World Culture / Ed. by J. Douglas Clayton. New York, Washington, D. C., Baltimore, Bern, Frankfurt am Main, Berlin, Vienna, Paris : P. Lang, 1997. XI. 330 p. (Middlebury Studies in Russian Language and Literature. Vol. 7). URL : https://openlibrary.org/books/OL11395721M/Chekhov_Then_and_Now/
26. Krpič T. Joint Reviews of Alan Petersen's «The Body in Question : A SocioCultural Approach» and Chris Shilling's «The Body in Culture, Technology and Society». *Sociology*. 2009. 43 (1). P. 186–188.
27. Moscovici S. Social influence and social change. London ; New York : Academic Press, 1976. 239 p. ISBN: 978–0125084505.
28. Panchenko O. Character Speech Individualization in Charles Dickens's Novels. *Studies in Media and Communication*. Redfame publishing, 2022. Vol. 10 (3). P. 168–176. URL : <https://ideas.repec.org/a/rfa/smcjnl/v10y-2022i3p168-176.html/>
29. Pease A., Pease B. Body Language in the Workplace. Orion, 2011. 192 p.
30. Riffaterre M. Semiotics of poetry. Bloomington : Indiana University Press, 1978. P. 69–97. ISBN : 0608050393, 9780608050393.
31. Zhang Yiran, Stepanov Ie. N. Axiological characteristics of the *LEFT* and *RIGHT* in Russian and Chinese fixed word-combinations and paroemias. *Mova / Language*. Odesa : Astroprint, 2022. No. 38. P. 69–76. DOI: 10.18524/2307–4558.2022.38.269926.

References

1. Arefieva, N. G. (2021), *Phraseology of Russian Migrant Dialects of the South of Ukraine : Linguocultural and Lexicographic Aspects* : Thesis [Frazeolohiia rosiiskyykh pereselenskykh hovirop Pivdnia Ukrainy : linhvokulturolohichnyi ta leksykohrafichnyi aspekty : dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.02], Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 2021, 696 p.
2. Arefieva, N. G. (2024), “Phraseology in the categories of culture”, *Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky : Linguistic Sciences* [“Frazeolohiia v katehoriakh kultury”, *Naukovyi visnyk PNPU im. K. D. Ushynskoho. Lihvistychni nauky*], Odesa, Vol. 39, pp. 76–89. DOI : <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2024-39.6>.
3. Barannyk, D. Kh. (1968), “Phraseology in oral monologue speech”, *Issues of language culture* [“Frazeolohiia v usnomu monolohichnomu movlenni”, *Pytannya movnoyi kul'tury*], Naukova dumka publishing house, Kyiv, Issue 2, pp. 34–38.
4. Bakhtin, M. M. (1965), *François Rabelais's Creativity and Folk Culture of the Middle Ages and the Renaissance* [*Tvorchestvo François Rabelais i narodnaya kultura srednevekovya i Renessansa*], Khudozhestvennaya literatura publishing house, Moscow, 527 p.
5. Halynska, O. M. (2011), “Phraseologisms as signs of cultural information”, *Problems of comparative semantics* : collection of scientific articles [“Frazeolohizmy iak znaky kulturnoi informatsii, *Problemy zistavnoi semantyky* : zb. nauk. statei], KNLU Publishers, Kyiv, Issue 11, pp. 78–84.
6. Levchenko, O. P. (2007), *Symbols in phraseological systems of the Ukrainian and Russian languages : Linguistic and cultural aspects* : Thesis [*Symvoli u frazeolohichnykh systemakh ukrainskoi ta rosiiskoi mov : Linhvokulturolohichnyi aspekt* : dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.01], Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 465 p.
7. *Chronicle of the life and work of Anton P. Chekhov* (2000) [*Letopis' zhizni i tvorchestva A. P. Chekhova*], A. M. Gorky-Institute of World Literature, RAS, Moscow. Available at : <http://chehov-lit.ru/chehov/bio/letopis/letopis-1860-1873.htm/>
8. Moisienko, A. K. (2011), “Actualization of phraseological units in a literary text”, *Ukrainian lexicography in the pan-Slavic context : theory, practice, typology. Dedicated to Larysa Hryhorivna Skrypnyk* [“Aktualizatsiia frazeolohichnykh odynits u khudozhnomu teksti”, *Ukrainska leksykohrafia v zahalnoslov'ianskomu konteksti : teoriia, praktyka, typolohiia. Larysi Hryhorivni Skrypnyk*], Dm. Burago Publishers, 2011. pp. 115–121.
9. Musiy, V. B. (2019), “Corporeality as a key to interpretation of Sylvie Germain's novel “L'Enfant Méduse””, *Bulletin of the Odesa National University. Philology* [“Tilensnist iak kluch do prochyttannia romanu Sylvi Zhermen «Pohliad Meduzy» («L'Enfant Méduse»)”, *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universitetu, Filolohiia*], Vol. 24, Issue 2(20), pp. 48–61.
10. Pradid, Yu. F. (1997), *Problems of phraseological ideography (based on the material of the Ukrainian and Russian languages)* : Thesis [*Problemy frazeolohichnoi ideografii (na materiali ukrainskoi ta rosiiskoi mov)* : dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.01 ; 10.02.02], Kyiv, 396 p.
11. Savchenko, L. V. (2013), *The Phenomenon of Ethnocodes of Spiritual Culture in the Phraseology of the Ukrainian Language : Etymological and Ethnolinguistic Aspects* [*Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy : etymolohichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty*], Dolia publishing house, Simferopol, 600 p.
12. Samoilovych, L. V. (2002), “Reflection of kinetic means of non-verbal communication in Ukrainian phraseologisms”, *Culture of the peoples of the Black Sea region* [“Vidobrazhennia kinetychnykh zasobiv neverbalnoho spilkuвання v ukrainskykh frazeolohizmakh”, *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*], Simferopol, Vol. 37, pp. 173–175.
13. Sobolevska, O. (2018), *Ukrainian phraseological units and features of their creation* [*Ukrayins'ki frazem y osoblyvosti yikh tvorennia*], Ivan Franko National University of Lviv, 45 p.
14. Stepanov, Ie. N. (2008), “Phraseology of the city as a linguocultural space”, *Scientific Bulletin of the Izmail State University of Humanities, Philological sciences* [“Frazeologiya goroda kak lingvokul'turnoe prostranstvo”, *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*], Izmail State University of Humanities Press, Izmail, vol. 25, pp. 130–135.
15. Stepanov, Ie. N., Faith, A. A. (2023), “English and Russian phraseologisms of water transport discourse in sociolinguistic comparison”, *Mova / Language* [“Anhliiski ta rosiiski frazeolohizmy vodnotransportnoho dyskursu v sotsiolinhvistychnomu zistavlenni”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 39, pp. 19–25. DOI : 10.18524/2307–4558.2023.39.284914.

16. Stepanov, Ie. M., Wang Zhongzheng (2024), "Strategies for translating culturally loaded information from Chinese in the context of the use of artificial intelligence (based on the translation of Yu Hua's novel "To Live" / "活着")", *Mova / Language* ["Stratehii perekladu z kytaiskoi movy kulturno navantazhenoi informatsii v umovakh vykorystannia shtuchnoho intelektu (na materialy perekladu romanu Yu Hua «Zhyty» / «Huózhe»", *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 42, pp. 21–28. DOI: 10.18524/2307–4558.2024.42.325845.
17. Fateh, S. Ie. (2023), *Social status in the linguistic picture of the world of a literary character*: Thesis [Sotsialnyi status u movnii kartyni svitu khudozhnogo personazha : dys. ... dokt. filos., 035 Filolohiia], Odesa I. I. Mechnikov National Univ., 228 p.
18. Teplakov, I. M. (1990), "On the problem of distinguishing between systemic and functional phraseology", *Problems of Slavic Studies* ["Do problemy rozmezhuвання systemnoi i funktsionalnoi frazeolohii", *Problemy slov'ianoznavstva*], Ivan Franko State University of Lviv, Lviv, Issue 41, pp. 54–61.
19. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2005), *Phraseology of the modern Ukrainian language*: a textbook [Frazеологія сучасної української мови: навч. посібник], Alma-mater publishers, Luhansk, 399 p.
20. Fateh, H. Ie. (2024), "Somatic expressions as markers of the phenomenon of corporeality in a literary text", *Mova / Language* ["Somatichni vyslovy iak markery fenomenu tilesnosti v khudozhnomu teksti", *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 42, pp. 68–75. DOI: 10.18524/2307–4558.2024.42.325843.
21. Fedorov, A. I. (2008), *Phraseological dictionary of the Russian literary language*, 3rd ed., corrected [Frazеологический словарь русского литературного языка, 3 изд., испр.], Astrel, AST Publishers, Moscow, 878 p. Available at : <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com/>
22. Chekhov, A. (2025), *Complete Works and Letters* [Polnoye sobranie sochineniy i pisem], available at : https://royallib.com/book/chehov_anton/polnoe_sobranie_sochineniy_i_pisem.html/
23. Iatskiv, M. Iu. (2014), "Benefits of modern Ukrainian phraseology in the context of new paradigms of linguistic research," *International Scientific Bulletin* ["Zdobutky suchasnoi ukrainskoi frazeolohii u konteksti novitnikh paradyhm lnhvistychnykh doslidzhen", *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk*], Uzhhorod National University, Uzhhorod, Issue 8 (27), pp. 253–262. Available at : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9913/1/40.pdf/>
24. Bartmiński, J. (2020), "Frazеologia a językowy obraz świata", *Słowińska Frazеologia Gwarowa II*: monografia zbiorowa, red. M. Rak, V. M. Mokienko, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki, Księgarnia Akademicka, Kraków, ss. 53–62.
25. Chekhov Then and Now. *The Reception of Chekhov in World Culture* (1997), ed. by J. Douglas Clayton, P. Lang, New York, Washington, D. C., Baltimore, Bern, Frankfurt am Main, Berlin, Vienna, Paris, XI, 330 p. (Middlebury Studies in Russian Language and Literature, Vol. 7). Available at : https://openlibrary.org/books/OL11395721M/Chekhov_Then_and_Now/
26. Krpič, T. (2009), "Joint Reviews of Alan Petersen's «The Body in Question : A SocioCultural Approach» and Chris Shilling's «The Body in Culture, Technology and Society»", *Sociology*, 43 (1), pp. 186–188.
27. Moscovici, S. (1976), *Social influence and social change*, Academic Press, London ; New York, 239 p. ISBN: 978–0125084505.
28. Panchenko, O. (2022), "Character Speech Individualization in Charles Dickens's Novels", *Studies in Media and Communication*, Redfame publishing, Vol. 10 (3), pp. 168–176. Available at : <https://ideas.repec.org/a/rfa/smcjnl/v10y2022i3p168–176.html/>
29. Pease, A., Pease, B. (2011), *Body Language in the Workplace*, Orion, 192 p.
30. Riffaterre, M. (1978), *Semiotics of poetry*, Indiana University Press, Bloomington, pp. 69–97. ISBN: 0608050393, 9780608050393.
31. Zhang, Yiran, & Stepanov, Ie. N. (2022), "Axiological characteristics of the *LEFT* and *RIGHT* in Russian and Chinese fixed word-combinations and paroemias", *Mova / Language*, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 38, pp. 69–76. DOI : 10.18524/2307–4558.2022.38.269926.

Halyna Ie. FATEH,

PhD student of the Institute of Foreign Languages of Hunan Normal University, 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha 410081, China; phone: +38 0635785563; e-mail: galongalon2605@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4501-0099>.

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH SOMATISMS IN THE CHEKHOV'S ARTISTIC PICTURE OF THE WORLD: UNIVERSAL AND SPECIFIC FEATURES

Summary. The *purpose* of this article is to describe the results of the study of the originality of Anton P. Chekhov's use of phraseological units with a somatic component. In phraseology, somatic phraseological units attract the attention of many researchers belonging to different philological schools, because these units occupy one of the central places among the universal expressive means of artistic, journalistic speech, various forms of colloquial speech in any language. The *object* of study is codified phraseological units with a somatic code and their transformations in the literary texts of A. P. Chekhov. The *subject* of this study is the artistic and functional specificity of somatic phraseological units, which act as markers of the corporeality phenomenon in the analyzed texts, cognitive factors of the writer's creative approach to the use of such units. The *material* for the analysis consists of 128 somatic phraseologisms, selected by the method of continuous sampling from 18 literary texts of various genres: short stories, novels, dramatic works, — as well as several letters authored by Chekhov. According to the *results* of the study, carried out within the framework of the anthropocentric scientific paradigm using the methods of artistic, phraseological, functional-semantic, cognitive, linguocultural, sociolinguistic, pragmatic analysis, descriptive and quantitative methods, the following *conclusions* were drawn: 1) In the analyzed material, 60 % of phraseological units that are markers of the characters' bodily behavior have a distinctly expressed somatic component; 19 % of these units are incomplete, as by functioning as phraseological units, they have lost the somatic components that are associatively present in the speakers' consciousness and can be restored in speech; 21 % of the used phraseological units characterize bodily behavior without the use of explicit or omitted somatisms. 2) Somatic

phraseological units are mostly phraseological unities and combinations, less frequently — blends. In artistic text, unities and combinations often have both primary and accompanying meanings, depending on the situation, where the direct meaning can be primary and the metaphorical accompanying, and vice versa: metaphorical can be primary and direct accompanying. 3) The phraseological unit as a marker of bodily behavior tends towards the syncretic (direct and indirect) nature of marking the character's bodily behavior. In the works of A. P. Chekhov, various variants of mixing indirect markers of mental or emotional bodily behavior with direct ones prevail. 4) There is a tendency towards social coloring of somatic phraseologisms used in the speech of characters.

Key words: phraseological unit, somatic component, corporeality, direct and indirect markers, semantics, artistic speech, character, artistic text, Anton Chekhov.

Статтю отримано 1.05.2025 р.